

Developing of Peace Curriculum in Higher Education: A Qualitative Study

Rahmatollah Marzoghi¹, Mehdi Mohammadi¹, Babak Shamshiri², Homayoun Dadgar¹

1. Department of Administration and Educational Planning, Faculty of Education and Psychology, Shiraz University, Shiraz, Iran
2. Department of Primary and Preschool Education, Faculty of Education and Psychology, Shiraz University, Shiraz, Iran

Article Information

Article history:

Received: 2017/07/24
Accepted: 2017/09/12
Available online: 2017/10/23

EDCBMJ 2017; 10(5): 384-396

Corresponding author at:

Homayoun Dadgar

Department of Administration and Educational Planning, Faculty of Education and Psychology, Shiraz University, Shiraz, Iran

Tel: 09153471021

Email:

homayoundadgar@gmail.com

Abstract

Background and Aims: Establishing justice and non-discrimination through education and promoting peaceful concepts can be a promising way to use these teachings in people's future lives. Therefore, the purpose of this study was to develop a peace curriculum for higher education in Islamic Republic of Iran.

Methods: Based on qualitative design and case study method, in order to determine the necessary elements to develop a peace curriculum, the opinion of the professors and experts of the social sciences and social groups of Shahid Beheshti, Isfahan, Shiraz and Kerman universities was conducted by using an open and semi-structured questionnaires, obtained with purposeful sampling and with theoretical saturation technique. Then, the data which obtained by using N-Vivo softwar, were categorized and organized through the theme analysis. The qualitative data validation method was used to reconcile the results of the content network and document analysis.

Results: Based on results, the peace curriculum (comprehensive content) has dimensions such as content, logic, goals, methods and learning environment as organizing themes, and each of these themes has a variety of levels and themes that can be used to compile Peace curriculum to be used.

Conclusions: Peace education can help students to learn the skills and knowledge that they need for a peaceful life and apply them in the family, social interactions, and at national and international levels. Therefore, it is necessary to use all of resources and facilities for the education and promotion of peace not only as a broad concept but also as a tangible reality.

Key Words: curriculum, peace curriculum, peace education, higher education

Copyright © 2016 Education Strategies in Medical Sciences. All rights reserved.

How to cite this article:

Marzoghi R, Mohammadi M, Shamshiri B, Dadgar H. Developing of Peace Curriculum in Higher Education: A Qualitative Study. Educ Strategy Med Sci. 2017; 10 (5) :384-396

Farname Inc.

دانشگاه علوم پزشکی شیراز

دوماهنامه علمی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی

آذر-دی ۱۳۹۶

2017;10(5):384-396

www.edcbmj.ir

مقاله پژوهشی

تدوین برنامه درسی صلح در آموزش عالی: یک مطالعه کیفی

رحمت اله مرزوقی^۱، مهدی محمدی^۱، بابک شمشیری^۲، همایون دادگر^۱

۱. بخش مدیریت و برنامه ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

۲. بخش آموزش و پرورش دبستانی و پیش دبستان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

زمینه و اهداف: برقراری عدالت و عدم تبعیض از راه تعلیم و ترویج مفاهیم صلح‌آمیز می‌تواند نویدبخش استفاده از این آموزه‌ها در زندگی آینده افراد باشد. به همین سبب هدف پژوهش پیش رو تدوین برنامه‌درسی صلح در آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران بوده است.

روش بررسی: براساس طرح کیفی و روش مطالعه‌موردی، به منظور تعیین عناصر لازم برای تدوین برنامه‌درسی صلح، با استفاده از پرسشنامه باز پاسخ و نیمه‌ساختارمند با نمونه‌گیری هدفمند و تکنیک اشباع نظری، نظر استادان و متخصصان گروه حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه‌های شهید بهشتی، اصفهان، شیراز و کرمان به‌دست آمد. آنگاه داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از نرم‌افزار Nvivo نسخه ۱۱ از طریق فن تحلیل مضمون تجزیه و تحلیل شد و یافته‌ها در قالب شبکه‌مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر دسته‌بندی و سازماندهی شدند. برای اعتباریابی داده‌های کیفی، از روش همسوسازی نتایج حاصل از شبکه‌مضامین و تحلیل اسناد استفاده شد.

یافته‌ها: براساس نتایج به‌دست‌آمده، برنامه‌درسی صلح (مضمون فراگیر) دارای ابعادی چون محتوا، منطق، اهداف، روش‌ها و محیط یادگیری به عنوان مضامین سازمان‌دهنده است و هر کدام از این مضامین نیز دارای سطوح و مضامین پایه متنوعی هستند که می‌توانند برای تدوین برنامه‌درسی صلح به کار آیند.

نتیجه‌گیری: آموزش صلح می‌تواند به دانشجویان کمک کند تا دانش و مهارت‌های لازم را برای یک زندگی صلح‌آمیز بیاموزند و این دانش و مهارت را در خانواده، تعاملات اجتماعی و در سطوح ملی و بین‌المللی به کار گیرند. بنابراین لازم است که برای آموزش و ترویج صلح نه تنها به عنوان یک مفهوم وسیع، بلکه به عنوان یک واقعیت ملموس، از همه منابع و امکانات استفاده شود.

کلمات کلیدی: برنامه‌درسی، صلح، آموزش صلح، آموزش عالی

کپی‌رایت ©: حق چاپ، نشر و استفاده علمی از این مقاله برای مجله راهبردهای آموزش در علوم پزشکی محفوظ است.

تاریخچه مقاله
دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۰۲
پذیرش: ۱۳۹۶/۰۶/۲۱
انتشار آنلاین: ۱۳۹۶/۰۸/۰۱
EDCBMJ2017;10(5):384-396

نویسنده مسئول:
همایون دادگر
 بخش مدیریت و برنامه ریزی
 آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و
 روانشناسی، دانشگاه شیراز،
 شیراز، ایران
تلفن: ۰۹۱۵۳۴۷۱۰۲۱
پست الکترونیک:
homayoundadgar@gmail.com

مقدمه

پیش برده است^[۱]. با چنین اوصافی، نیاز به پرداختن به مفهوم صلح، از گستره ملی خارج می‌شود و شمول جهانی می‌یابد. پیچیدگی و تنیدگی روابط افراد، اقوام، گروه‌ها و جوامع ملل مختلف که هرکدام دارای فرهنگ، ارزش‌ها و باورهای متفاوتی هستند، تدوین و ترویج مبانی صلح‌آمیز برای جلوگیری از بروز خشونت و تعارض در همه سطوح فردی، گروهی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی را با اتکا به شیوه‌های علمی ناگزیر ساخته است. Lin از این منظر، یکی از چالش‌های سده بیست و یکم را آموزش‌هایی در زمینه «دوستی» می‌داند که هدف آن‌ها تربیت شهروندانی است که بتوانند صلح را بر جهان حاکم سازند^[۲]؛ زیرا اگر نظام‌های تعلیم و تربیت از مسئولیت‌های خود

دردنیای کنونی به علت تغییرات گسترده در سیستم‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی کشورهای مختلف، نوعی رقابت و به تعبیری دیگر گونه‌ای سلطه‌جویی برای کسب منابع و برتری در سطح جهانی وجود دارد. این رقابت‌ها گاهی منجر به بروز پدیده‌هایی چون تبعیض، تعارض، خشونت و دخالت‌های غیرقانونی در امور کشورهای دیگر و درحالت غم‌انگیز و نگران‌کننده آن نیز موجب جنگ و آتش‌افروزی و حوادث ناخوشایند دیگر می‌شود. این موضوعی است که نه تنها دولت‌ها، بلکه افراد را نیز متأثر ساخته است و حتی مردم عادی ساکنین نقاط دور افتاده، از آثار شوم این تغییرات و رخدادها مصون نبوده‌اند و مجموعه این رخدادها جهان را به سمت سراسیمگی

بگیرند و این موضوع نیاز به ایجاد و توسعه فرهنگ صلح مبتنی بر برابری، عدالت، مردم‌سالاری، حقوق بشر، مدارا و همبستگی در جامعه دارد.

Mishra بر این باور است که توسعه تفکر و نگرش مثبت در دانش‌آموزان نسبت به صلح، موجب دستیابی به اهداف نهایی بهتر و جامعه‌ای صلح‌آمیز در آینده خواهد شد و رفتارهای صلح‌آمیز و مثبت معلمان و دانش‌آموزان در تعامل با یکدیگر به موفقیت برنامه‌های آموزشی مرتبط با مقوله صلح در مدرسه کمک می‌کند [۴]. واضح است که معنای گسترده صلح وجوه مشترکی دارد که از جمله این وجوه نبود جنگ است. از نظر یونسکو، صلح بر چارچوب مشترکی از ارزش‌های جهانی از جمله احترام به شأن و منزلت و حقوق انسانی، عدالت، تحقق آرمان‌های دموکراسی، نبود خشونت، مدارا و بردباری استوار است و فرآیند مشارکت پویا و مثبتی است که در آن همگان به گفتگو کردن تشویق می‌شوند تا تضادها و برخوردها با روح همکاری و درک متقابل حل شوند [۵]. چنین مفهوم مثبتی از صلح باید در همه سطوح فردی، بین فردی، بین گروهی و بین‌المللی پدید آید. فرهنگ صلح زمانی برای شهروندان جهان اهمیت می‌یابد که آنرا به گونه‌ای یک مسأله جهانی درک کنند و مهارت‌هایی را برای حل کشمکش‌های ناشی از وجود نداشتن آن به دست آرند و بتوانند مطابق با استانداردهای بین‌المللی حقوق بشر و در شرایط برابر زندگی کنند. تنوع فرهنگی را درک کرده و به سایر افراد و ملت‌ها احترام بگذارند. البته چنین یادگیری‌ای تنها با طراحی برنامه‌های آموزشی نظام‌مند برای صلح دست‌یافتنی می‌شود [۶].

آموزش صلح، پرورش و تقویت دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هاییست که موجب تغییر رفتار شود و کودکان، نوجوانان و افراد بالغ را قادر سازد که از کشمکش و خشونت پرهیز کرده و تضادها را به صورت صلح‌آمیزی حل کنند و نیز شرایط ایجاد و حفظ صلح در سطوح فردی، بین‌فردی، بین‌گروهی یا بین‌المللی را فراهم آورند [۷]. به نوشته Harris قلمرو و توجه به آموزش صلح در سال‌های اخیر گسترش زیادی یافته و موضوعاتی مانند آموزش حقوق بشر، آموزش شهروندی، آموزش چند فرهنگی، آموزش زیست‌محیطی و آموزش عدالت اجتماعی را دربر گرفته است [۸]. با این وجود، آموزش صلح به‌عنوان یک قلمرو، در فرایند شکل‌گیری و گسترش ویژه خود هنوز حوزه‌ای متمایز از پژوهش و عمل به شمار می‌آید که به گونه‌ای یکپارچه با دیگر حوزه‌های آموزشی به نحوی متمایز متناسب شده است [۹]. به هر حال آموزش صلح نیازمند فهم گسترده‌ای از اهداف و فعالیت‌های لازم برای توسعه و همزیستی مسالمت‌آمیز با اتکا به احترام و رعایت

در حوزه آموزش صلح و تربیت شهروندان صلح‌جو اجتناب ورزند، هیچگاه شاهد توقف خشونت و جنگ‌ها نخواهیم بود.

در این میان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نیز از نقش بی‌بدیلی در توسعه فرهنگ صلح و همزیستی برخوردارند. دانشگاه‌ها فرصت‌هایی استثنائی برای توسعه برنامه درسی، پژوهش و خدمات در اختیار دارند که می‌توانند رسیدن به صلح جهانی را تحقق بخشند. بنابراین مراکز آموزش عالی نه تنها باید دانش و مهارت‌های نوآورانه‌ای را برای دنیای کنونی و آینده ارائه دهند، بلکه با توجه به تعهد آن‌ها برای استقرار صلح، دفاع از حقوق بشر و ارزش‌های مردم‌سالارانه، باید به آموزش اخلاقی شهروندان نیز اهتمام ورزند. پس جایگاه و اهمیت این مراکز تنها تربیت نیروی متخصص در حیطه‌های تخصصی و شناختی نیست، بلکه جستجو و دفاع از حقیقت، کمک به یادگیری انواع صلاحیت‌های زیستی، توانایی‌ها و مهارت‌های مطلوب زندگی، بهبود کیفیت زندگی، توسعه مهارت شهروندی، تقویت مهارت زندگی با دیگران، رشد تساهل و مدارا، آموزش صلح‌دوستی و چگونگی زندگی با مخالفان، رشد احساس مسئولیت اجتماعی، چگونگی رعایت حقوق دیگران و مواردی از این دست نیز از جمله وظایف آنان به شمار می‌آیند [۴].

ایجاد نگرش و باورهای مثبت در زمینه احترام به خود و دیگران و تلاش برای برقراری عدالت و عدم تبعیض از طریق آموزش و پرورش مبانی و مفاهیم و مناسبات صلح‌آمیز در دوره آموزش عالی می‌تواند نویدبخش استفاده از این آموزه‌ها در زندگی آینده افراد باشد. بنابراین، آنچه که در این میان باید مورد توجه قرار گیرد، ایجاد تغییرات لازم در سیستم‌های تولید و بازتولید خشونت، نا امنی و تبعیض، برای حل بحران‌ها، دشمنی‌ها و تعارض‌هاست. این تغییرات نیازمند آموزش صلح در همه سطوح جامعه و توجه بیش از پیش به آن در سیستم‌های آموزشی رسمی، غیر رسمی و ضمنی است. بنابراین، تدوین برنامه‌ای درسی که کفایت لازم برای آموزش علمی و عملی صلح در دوره آموزش عالی را داشته باشد، موضوعی است که باید به آن توجهی جدی کرد.

در دنیای مدرن پیشرفت‌ها و تغییرات حاصل‌شده در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و اقتصادی نتوانسته است در کاهش رفتارهای ناخواسته افراد در جوامع مؤثر باشد. افزایش خشونت در جامعه و رفتارهایی مانند بد اخلاقی، مدارا نکردن، گرایش‌های خشونت‌بار، تلاش برای گشودن گره‌ها با بهره‌گیری از روش‌های خشونت‌آمیز که دانش‌آموزان و دانشجویان در داخل و خارج مدرسه و دانشگاه نشان می‌دهند، بیانگر آن است که افراد نمی‌توانند به اندازه کافی رفتارهای مثبت قابل انتظاری در پیش

حقوق دیگران است و مستلزم مشارکت دانشجویان، استادان، پدران و مادران، مدیران و سیاست‌گزاران هم هست.

هدف اصلی آموزش صلح، برقراری صلح میان انسان‌ها، روابط بین فردی، گروه‌ها، کشورها، جوامع و فرهنگ‌هاست [۱۵]. Harris از منظری دیگر، هدف آموزش صلح را در آن می‌داند که به تربیت افرادی صلح‌جو و مهربان بینجامد تا روابط صلح‌آمیزی با دیگران برقرار کنند، رفاه آنان را ارتقا بخشند و از بروز خشونت در جامعه خود و در سطح جهانی جلوگیری نمایند [۱۱].

به طور کلی کاهش یا حتی از بین بردن انواع مشکلات انسان‌ها را می‌توان هدف آموزش صلح دانست؛ مشکلاتی چون: جنگ، درگیری‌های خشونت‌آمیز، نابرابری، تبعیض و تعصب، عدم مدارا، تخریب محیط زیست، بی‌عدالتی، نقض حقوق بشر و دیگر عوامل مخرب، تا با برقراری صلح، همگان به جهانی مملو از صلح، برابری، عدالت و مدارا برسند.

اما به نظر می‌رسد که موضوع آموزش صلح در پس بی‌توجهی متولیان تعلیم و تربیت و یا تلاش عامدانه آن‌ها به فراموشی سپرده شده است؛ زیرا با آنکه این موضوع به اندازه آموزش ریاضیات، فیزیک، شیمی و دیگر درس‌ها اهمیت دارد، نظام‌های برنامه‌ریزی درسی در کشورهای جهان، به ندرت برنامه‌درسی مستقلی با عنوان برنامه‌درسی صلح تدوین و اجرا کرده‌اند و موضوع صلح و امنیت بیشتر به‌عنوان جزئی از مطالب آموزشی در قالب برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی یا تاریخی و به صورت‌های پراکنده و ناکافی ارائه می‌شود [۱۲].

در اسناد بالادستی کشور اشارات تلویحی و مختصری به مقوله صلح و آموزش صلح شده است؛ برای نمونه در سند چشم‌انداز ایران در افق ۱۴۰۴، سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران، تقویت فضایل اخلاقی و ایمان، روحیه‌ایثار و امید به آینده، برنامه‌ریزی برای بهبود رفتارهای فردی و اجتماعی، تلاش برای تحقق عدالت اجتماعی، عمق بخشیدن به روحیه تعاون و مشارکت عمومی، حفاظت از محیط‌زیست، گسترش همکاری‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی، پرهیز از تشنج در روابط با کشورها، تقویت روابط سازنده با کشورهای غیرمتخاصم، و تحکیم روابط با جهان اسلام ترسیم و اعلام شده است [۱۳]. در برنامه‌درسی ملی نیز رویکرد برنامه‌های درسی و تربیتی، فطرت‌گرایی توحیدی ذکر شده و اتخاذ آن به معنای زمینه‌سازی لازم برای شکوفایی فطرت الهی دانش‌آموزان از طریق درک و اصلاح مداوم موقعیت آنان برای دستیابی به مراتبی از حیات طیبه عنوان شده است [۱۴]. اگرچه برنامه‌های درسی و تربیتی در سطوح عمومی و عالی جمهوری اسلامی ایران می‌باید زمینه تربیت نسلی عدالت‌خواه و صلح‌جو،

ظلم‌ستیز، جهادگر، شجاع، ایثارگر و میهن‌پرست را فراهم سازد؛ اما در حوزه‌های یازده‌گانه تربیت و یادگیری آموزش و پرورش عمومی که حدود محتوایی، روش‌ها، فرایندها و عناصر کلیدی یادگیری را روشن می‌سازند و همچنین در واحدهای درسی آموزش عالی، به موضوع «آموزش صلح» توجهی نشده است.

بنابراین برای رسیدن به اهداف مدنظر و مرتبط با «تعلیم و تربیت صلح» در آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران لازم است که برنامه‌درسی ملی آموزش صلح با توجه دقیق و عمیق به ارزش‌های اسلامی و دیدگاه تعلیم و تربیت اسلامی حاکم و همچنین با توجه به تغییر و تحولات ملی، بین‌المللی و جهانی، تدوین شود تا براساس آن، آموزش صلح در برنامه‌های درسی آموزش عالی گنجانده شود و موجب ارتقای دانش و مهارت‌ها، بهبود نگرش‌ها و تغییر ارزش‌های مورد نیاز برای تغییر رفتار و اعمال شود، و دانشجویان متعاقباً بتوانند افزون بر پیشگیری از بروز خشونت و تعارض، راه‌های مسالمت‌آمیز رفتار با دیگران را بیاموزند و مهربانی، مسالمت، دوستی، صله رحم، راستگویی، انصاف و عدالت را که از جمله پیش‌شرط‌های مهم برقراری صلح و آرامش هستند، در همه‌شئون و احوال پیشه کنند.

برنامه‌درسی آموزش صلح باید برنامه جامعی باشد که همه‌عناصر و ابزارهای لازم و مناسب، از جمله محتوا، راهبردهای آموزش حل تعارض از طریق یادگیری مشارکتی و مداخله‌همتایان را دارا باشد و نیز آموزش معلمان و خانواده‌ها در زمان و فضای مناسب را دربر بگیرد. آموزش صلح می‌تواند هم به عنوان یک موضوع درسی در نظام تعلیم و تربیت در نظر گرفته شود و هم به صورت یک اصل راهنما برای راهی که مدارس باید بیامیند [۱۵]. راهی که یک محیط آموزشی در پیش می‌گیرد، می‌تواند تضاد و ناسازگاری را تقویت کند و یا اینکه موجب ایجاد صلح شود. دسترسی نابرابر به آموزش با کیفیت، به‌ویژه هنگامی که با دسته‌بندی‌هایی مانند نژاد، فرهنگ، یا دین مرتبط شود، می‌تواند به تعارض و تضاد بینجامد [۱۶]. برنامه‌درسی آموزش صلح باید بر روشی صلح‌آمیز برای آموزش زندگی و تفکر مبتنی باشد و کیفیت‌های ضروری مانند تحمل، ابتکار عمل، اعتماد به نفس و مهربانی را رشد و پرورش دهد. این صفات زمینه‌ساز جامعه‌ای صلح‌آمیز هستند [۱۷]. همچنین در برنامه‌درسی آموزش صلح در آموزش عالی باید به این موارد توجه شود: مفهوم صلح، نیاز و اهمیت آن، زمینه‌های صلح، ابزارهای لازم برای دستیابی به صلح برای افراد، خانواده‌ها و جامعه، و طرح‌ها و نوآوری‌های ارائه‌شده توسط سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد، یونسکو و صلیب سرخ، و همچنین سیاست‌ها،

پیمان‌نامه‌ها، جوایز صلح جهانی و نقش فیلسوفان مختلف در صلح جهانی^[۱۷].

نتایج پژوهش Mishra با عنوان «آموزش صلح در مدارس متوسطه Odisha در هند» نشان داده است که از نظر مدیران، تلقین و توسعه تفکر و نگرش مثبت در دانش‌آموزان، در آینده موجب دستیابی به اهداف نهایی بهتر و جامعه‌ای صلح‌آمیز خواهد شد. افزون بر این، رفتارهای صلح‌آمیز و مثبت معلمان و دانش‌آموزان در تعامل با یکدیگر، به موفقیت برنامه‌های آموزشی مرتبط با مقوله صلح در مدرسه کمک می‌کند و بروز رفتارهای منفی و خشونت‌آمیز باعث عدم موفقیت مدرسه در این زمینه می‌شود^[۱۸]. Demir در پی پژوهشی در ترکیه دریافت که معلمان تعریف یکسانی از صلح جهانی، ملی و فردی دارند. وی علت عدم موفقیت مؤسسات آموزشی در قبال انجام وظایف و مسئولیت‌های خود درباره آموزش صلح را آزمون‌گرا بودن نظام آموزش و پرورش می‌داند و معتقد است که مبارزه برای تحقق بخشیدن به انتظارات والدین درباره برنامه‌های آزمون‌گرا، تمام تلاش‌هایی را که می‌تواند به طرق دیگری صرف آموزش صلح شوند، با مانع مواجه ساخته است^[۱۹]. Uko, Igbineweka و Odigwe در پژوهشی با عنوان «ترویج آموزش صلح برای ایجاد تغییرات رفتاری در مدارس متوسطه عمومی» دریافتند که رابطه مثبتی بین ترویج آموزش صلح و تغییرات رفتاری به سوی مهارخشونت، پرخاشگری و درگیری در میان دانش‌آموزان وجود دارد. این سه پژوهشگر توصیه کرده‌اند که آموزگاران که مجربان سیاست‌های ملی آموزش و پرورش و برنامه درسی مدارس هستند، آموزش صلح را از طریق آموزش مدنی و القای آن به نظام‌های ارزشی دانش‌آموزان ترویج کنند. این امر می‌تواند به مهار پرخاشگری، نزاع‌های خشونت‌آمیز و درگیری در مدرسه یاری رساند^[۲۰].

در پژوهش دیگری که Totan و Türnüklü, Sağkala در تأثیر آموزش صلح بر سطح همدلی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی در از میر ترکیه انجام داده‌اند، مشخص شد که برنامه آموزش صلح منجر به افزایش سطح همدلی در دانش‌آموزان پسر و دختر شده است^[۲۱]. Polat و Günçavd, Arslan در پژوهش خود، تأثیر برنامه آموزش صلح بر حساسیت بین‌فرهنگی دانشجویان را بررسی کرده‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که بین نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون حساسیت بین فرهنگی شرکت‌کنندگان در دوره، تفاوت چشمگیری وجود دارد^[۲۲]. Fallah Nodehi در بررسی اسناد و مدارک جمهوری اسلامی ایران شامل سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران این موارد را بررسی کرده است: اهداف کلی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران^[۲۳]، اهداف کلی آموزش و پرورش و اهداف دوره متوسطه^[۲۴]، به لحاظ پردازش به مؤلفه

های هفتگانه آموزش صلح یونسکو شامل حقوق بشر و دموکراسی، تعاون و همبستگی، حفظ فرهنگ‌ها، خود و دیگران، جهان‌وطنی، حفاظت از محیط‌زیست و معنویت. در سند چشم‌انداز بیست‌ساله نظام جمهوری اسلامی ایران، مؤلفه‌های حقوق بشر و دموکراسی، تعاون و همبستگی، و حفظ فرهنگ‌ها دارای بیشترین فراوانی بوده و به مؤلفه بین‌المللی‌گرایی توجهی نشده است. در اهداف کلی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، مؤلفه خود و دیگران بیشترین فراوانی را داشته و مؤلفه‌های حقوق بشر و دموکراسی، تعاون و همبستگی، بین‌المللی‌گرایی، حفاظت از محیط‌زیست و معنویت کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. در اهداف دوره متوسطه، بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه خود و دیگران و کمترین فراوانی مربوط به مؤلفه‌های بین‌المللی‌گرایی و حفاظت از محیط‌زیست بوده است^[۲۵].

FathiVajargah و Eslami در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان توجه به آموزش صلح در برنامه درسی دوره ابتدایی از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت، کارشناسان برنامه‌ریزی درسی و معلمان دوره ابتدایی شهر تهران» به این نتیجه رسیده‌اند که نگرش معلمان دوره ابتدایی، متخصصان تعلیم و تربیت و کارشناسان برنامه‌ریزی درسی، به مفاهیم مطروحه در بخش‌های دانش، توانش و نگرش صلح مطلوب بوده است و میزان توجه به آموزش صلح در برنامه درسی دوره ابتدایی از نظر کارشناسان برنامه‌ریزی درسی در خرده مقیاس طراحی و از نظر معلمان دوره ابتدایی در خرده مقیاس‌های اجرا و ارزشیابی نامطلوب بوده است.^[۲۶]

Abedini Beltork و MirshahJafari به بررسی و تحلیل مؤلفه‌های آموزش صلح در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پرداختند. بررسی و تحلیل محتوای کلیه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش صلح از قبیل حس همبستگی، فرهنگ گذشت و بخشش، احساس مسئولیت در برابر دیگران، شناخت تنوع و تفاوت‌های فردی، نفی تمایزات قومی، نژادی و مذهبی، و دوست داشتن دیگران بوده است. بیشترین فراوانی و ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه‌های حس همبستگی و کم‌ترین فراوانی و ضریب اهمیت مربوط به نفی تمایزات قومی، نژادی و مذهبی بوده است^[۲۷]. Hajizadeh و Karami در پژوهشی با عنوان «تحلیل برنامه درسی قصدشده و اجراشده دوره راهنمایی براساس مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو» به این نتیجه رسیدند که به مؤلفه‌های صلح یونسکو شامل حقوق بشر و دموکراسی، تعاون و همبستگی، حفظ فرهنگ‌ها، خود و دیگران، بین‌المللی‌گرایی، حفاظت از محیط‌زیست و معنویت در کتاب‌های

داده‌های کیفی، از روش همسوسازی نتایج حاصل از شبکه مضامین و تحلیل اسناد استفاده شد.

یافته‌ها

برای بررسی عناصر لازم جهت تدوین برنامه‌درسی آموزش صلح در آموزش عالی، داده‌های حاصل از مطالعه موردی گردآوری شد و برای تحلیل این داده‌ها از فن تحلیل مضمون و تشکیل شبکه مضامین بهره برده شد. تحلیل مضمون یکی از فنون تحلیلی مناسب در تحقیقات کیفی است که داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی تبدیل می‌کند [۲۶].

در گام اول، داده‌ها از طریق پرسشنامه‌باز پاسخ و نیمه‌ساختارمند گردآوری شد، آنگاه متون پاسخ‌های مکتوب به دفعات مطالعه و بازبینی شد و فهرستی از کدهای اولیه تهیه شد. در این مرحله تعداد ۱۵۱ کد اولیه شناسایی شد. در گام‌های بعدی کدهای به‌دست آمده در گروه‌های مشابه و منسجمی دسته‌بندی شده و شبکه مضامین چندین بار تحلیل و بازبینی شد. در نهایت برای تدوین برنامه‌درسی آموزش صلح در آموزش عالی به عنوان مضمون فراگیر، مضامین سازمان‌دهنده در دو سطح (سطح اول به تعداد ۵ مضمون و سطح دوم به تعداد ۱۹ مضمون) و مضامین پایه به تعداد ۱۳۳ مضمون شناسایی و شبکه مضامین استخراج شد که تمام اینها در جدول (۱) به نمایش گذاشته شده است.

درسی این دوره چندان توجهی نشده است. بیشترین توجه مربوط به مؤلفه تعاون و همبستگی بوده که در محتوای کتاب اجتماعی بیشترین فراوانی و در محتوای کتاب تاریخ کمترین فراوانی را داشته است [۲۵].

با بررسی و مرور متون مربوط به آموزش صلح، مطالعه و متن گزارش‌شده‌ای درباره برنامه‌درسی صلح در آموزش عالی یافت نشد و از آنجایی که دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نقش مهمی در توسعه فرهنگ صلح و همزیستی دارند و می‌توانند با آموزش موضوعات اخلاقی، استقرار صلح، دفاع از حقوق بشر و ارزش‌های مردم‌سالارانه و رسیدن به صلح جهانی را تحقق بخشند، انجام این پژوهش ضرورت می‌یابد.

روش بررسی

برای انجام پژوهش پیش رو از روش «مطالعه کیفی موردی» استفاده شد. مشارکت‌کنندگان، هجده تن از متخصصان و استادان گروه حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه‌های شهید بهشتی، اصفهان، شیراز و کرمان بودند. مفاهیم و تعدادی از عناصر لازم برای تدوین برنامه‌درسی آموزش صلح در آموزش عالی با استفاده از ابزار پرسشنامه‌باز پاسخ و نیمه‌ساختارمند، با نمونه‌گیری هدفمند و با استفاده از تکنیک اشباع نظری بررسی شدند. سپس به تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از نرم‌افزار Nvivo نسخه ۱۱ و از طریق فن تحلیل مضمون پرداخته شد و یافته‌ها در قالب شبکه مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر، طبقه‌بندی، دسته‌بندی و سازمان‌دهی شدند. برای اعتباریابی

جدول ۱. شبکه مضامین

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	
	سطح اول	سطح دوم
برنامه درسی آموزش صلح	مفاهیم	مضامین پایه
		تاریخ جنگ‌ها و خشونت‌ها تاریخچه روابط بشری و تحولات ایده صلح ادیان و صلح اسناد بین‌المللی در زمینه ممنوعیت جنگ و ایجاد صلح سازمان‌های دولتی و غیردولتی بین‌المللی صلح طلب جایگاه صلح در حقوق ایران و منشور حقوق بشر سازمان ملل وظایف دولت‌ها در برقراری صلح
	مفاهیم و کلیات	مفهوم و ماهیت صلح و امنیت مفاهیم تعامل، تساهل، دوستی و مهرورزی مفاهیم تعارض، خشونت و انواع آن مفاهیم جنگ، جهاد و جهاد فرهنگی مفهوم صلح در اندیشه‌های سیاسی و فرهنگی غرب و شرق اصالت صلح یا اصالت جنگ بررسی رابطه متقابل صلح و جنگ با افکار و رسانه‌های عمومی، منافع ملی و فرهنگ سیاسی حقوق بشر و صلح و بهره‌مندی از حقوق اساسی بشر (حق بر حیات، حق بر توسعه، حق بر محیط زیست سالم) نهادهای تأمین‌کننده صلح

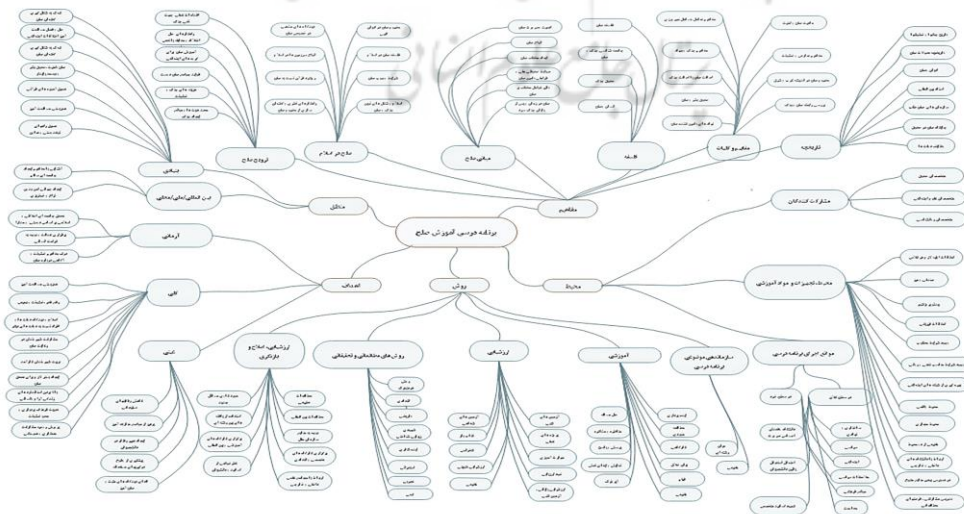
فلسفه صلح جامعه‌شناسی جنگ و صلح حقوق جنگ انسان و صلح (روانشناسی صلح) صلح و سیاست	فلسفه		
اهمیت و ضرورت صلح انواع صلح (صلح منفی، صلح مثبت) ابعاد مختلف صلح در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی ضوابط حقوقی ملی و فراملی برای تأمین صلح تأثیر عوامل مختلف بر صلح صلح در زمان و پس از پایان جنگ سرد	مبانی صلح		
مفهوم و جایگاه صلح در تفکر ادیان بزرگ الهی دیدگاه‌های مذهبی در خصوص صلح فلسفه صلح در اسلام انواع سرزمین‌ها در اسلام (دارالاسلام، دارالحرب، دارالکفر، دارالصلح) شرایط وجوب صلح رویکرد قرآن و بزرگان دینی نسبت به صلح اسلام و شکل‌های نوین جنگ و صلح راهکارهای نظری و گفتمان سازی از مفهوم صلح	صلح در اسلام		
اقدامات عملی جهت نفی جنگ بررسی راهکارهای حل اختلاف و مقابله با نقض صلح آموزش صلح برای گروه‌های اجتماعی فواید جوامع صلح دوست هزینه‌های جنگ و خشونت محدودیت‌ها و موانع ایجاد صلح	ترویج صلح		
حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات اجتماعی کمک به شکل‌گیری گفتمان صلح صلح، امنیت، حقوق بشر و توسعه پایدار تعمیق آموزه‌های قرآنی مانند والصلح خیر همزیستی مسالمت آمیز تعمیق راه‌های حس نوع‌دوستی و تعاون	بنیادی	منطق	
آشنایی دانشجویان و جامعه با مفاهیم ایجاد جامعه‌ای سالم و جلوگیری از قهر و بی‌تفاوتی ایجاد جهانی امن بدون نزاع و خونریزی و خشونت	بین‌المللی / ملی / محلی		
تحقق جامعه‌ای اخلاقی و اسلامی بر اساس دوستی و مدارا بین همه افراد انسانی (جامعه صلح دوست) برقراری عدالت و توجه به کرامت انسانی و توسعه پایدار درک حقایق، اصول و مفاهیم خشونت و آگاهی درباره ریشه‌های صلح	آرمانی	اهداف	
همزیستی مسالمت آمیز رفع فقر، خشونت و تبعیض اصلاح دیدگاه دولت‌ها و افراد نسبت به دولت‌های دیگر ارتقا مشارکت هوشمندانه شهروندان در رعایت صلح تربیت شهروندانی کارآمد و بروز رفتارهای مناسب در موقعیت‌های مختلف ایجاد بستر لازم برای تحقق صلح در دیدگاه‌های فردی و اجتماعی بالا بردن استانداردهای زندگی راحت و آرام و انسانی تقویت فرهنگ بردباری و محو خشونت و درگیری پرورش روحیه مشارکت، همکاری و همبستگی	کلی		
کاهش رقابت‌های تسلیحاتی پرهیز از مواضع منازعه آمیز ایجاد تغییر رفتار در دانشجویان پیشگیری از وقوع درگیری‌های مسلحانه القای دیدگاه‌های مثبت و صلح‌آمیز	عینی		
میان رشته‌ای تلفیقی	سازمان‌دهی موضوعی برنامه درسی	روش	

<p>ایده‌پردازی حل مسأله مطالعات موردی مناظره و مذاکره کارگاهی پرسش و پاسخ بیان خلاق نمایش و ایفای نقش فیلم آیرونیک تلفیقی از چند روش</p>	<p>آموزشی</p>		
<p>آزمون‌های شفاهی آزمون‌های کتبی پروژه‌های عملی کتاب باز مهارت آموزی کنفرانس ارزیابی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای خود ارزیابی ارزشیابی تکوینی به صورت تحلیلی و مباحثه‌ای ارزشیابی پایانی، آزمون کتبی با فرم سؤالات تحلیلی تلفیقی از روش‌های فوق</p>	<p>ارزشیابی</p>		
<p>روش هرمنوتیک انتقادی تاریخی شهودی زیبایی شناختی ایده نگاری استقرائی تجربی کمی</p>	<p>روش‌های مطالعاتی و تحقیقاتی</p>		
<p>مطالعات تطبیقی موردکاوی و مسائل جدید مطالعات بین‌المللی و استفاده از یافته‌های بین‌المللی استفاده از یافته‌های بین‌رشته‌ای توجه به منابع سازمان ملل و دانشگاه‌های پیشرفته برگزاری کارگاه‌های آموزشی با استفاده از نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی مرتبط با این حوزه برگزاری کارگاه‌های تخصصی، همایش‌ها و کمیته‌های تخصصی برای واکاوی انتقادی نظرخواهی از اساتید و دانشجویان ارتباط مستمر با مجامع علمی داخلی و خارجی</p>	<p>ارزشیابی، اصلاح و بازنگری</p>		
<p>متخصصان حقوق متخصصان علوم اجتماعی متخصصان روانشناسی</p>	<p>مشارکت کنندگان</p>	<p>محیط</p>	

<p>امکانات اولیه لازم هر کلاس صندلی ها و میزهایی با قابلیت جابجایی مجهر بودن به ویدئو پروژکتور وجود امکانات فیزیکی وجود شرایط روانی، اجتماعی و فرهنگی مطلوب وجود شرایط مناسب ذهنی و روانی بهره گیری از امکانات ارتباطی جدید و شبکه های اجتماعی محیط واقعی محیط مجازی تلفیقی از دو محیط برقراری ارتباط با دانشگاه های داخلی و خارجی در دسترس بودن منابع متنوع و مرتبط فارسی و انگلیسی تدریس مشارکتی، فرصت های مطالعاتی و اردوهای فرهنگی، معنوی و علمی مشترک با دانشگاه های کشورهای دیگر</p>	<p>محیط، تجهیزات، امکانات و مواد آموزشی</p>	
<p>در سطح کلان: ساختاری و نهادی؛ عدم آشنایی برنامه ریزان با موضوع صلح، عدم اختصاص بودجه و تشکیلات منسجم برای پیشبرد ایده صلح سیاسی؛ موضع گیری احتمالی گروه های مختلف سیاسی در مقابل سرفصل ها و مواد آموزشی اجتماعی؛ توجه به بعد ادبیات سخت افزاری و نظامی در کشور به دلیل شرایط فعلی کشور، منطقه و جهان، عدم حمایت لازم از نهادها و دیدگاه های ملی و بین المللی حامی صلح ملاحظات سیاسی و دیدگاه های حاکمیتی با توجه به شرایط موجود موانع فرهنگی و تبلیغ فرهنگ مقاومت و جهاد به دلیل شرایط موجود در سطح خرد: دانشگاه؛ مشکل فقدان احساس ضرورت و مهارت های تخصصی اعضای هیأت علمی در تدوین برنامه درسی احتمال استقبال پائین دانشجویان به علت اختیاری بودن درس، وجود موانع اداری و سازمانی در گنجاندن درس در برنامه های درسی دانشجویان، کمبود اساتید متخصص برای ارائه درس در سطح عمومی برای کلیه دانشجویان دوره های کارشناسی در دانشگاه ها، کم اقبالی احتمالی اساتید در ورود به طرح برخی از مباحث چالش آور</p>	<p>موانع اجرای برنامه درسی</p>	

براساس نتایج پژوهش، برنامه درسی آموزش صلح (مضمون فراگیر) ابعادی چون محتوا، منطقی، اهداف، روش ها و محیط یادگیری به عنوان مضامین سازمان دهنده دارد که هر یک از این موارد نیز دارای ابعاد و سطوح مختلف و متنوعی به عنوان مضامین پایه هستند. این ابعاد در قالب نمودار (۱) نشان داده شده است.

نمودار ۱. شبکه مضامین

جدول ۲. همسوسازی داده‌های کیفی

عنوان	مبانی نظری	پژوهش‌های عملی	آگاهی‌دهندگان
تاریخچه	[۲۷] UNESCO		اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
مفاهیم و کلیات	[۲۹] Harris [۲۹] Harris, [۲۸] UNESCO	[۵] UNESCO	اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
فلسفه	[۳۱] Jackman, [۳۰] Galtung		اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
مبانی صلح	[۳۰] Galtung	[۳۲] Husin	اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
صلح در اسلام	[۳۴] Javadi Amoli, [۳۳] Majlesi	[۳۵] Barzenoni, [۳۲] Husin	اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
ترویج صلح	[۳۰] Galtung, [۳۶] UNESCO	[۱۹] Uko, Igbineweka and Odigwe	اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
منطق	[۱۷] Lokanath, [۳۷] Page		اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
اهداف	[۳۸] Harris, [۳۸] UNESCO	[۱۷] Staub, [۱۵] Johnson & Johnson Blenesi, [۷۴] Sommers, [۳۷] Sheikh [۲] Lin, [۵] Mishra, [۷۵] [۳۹] Sommers	اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
روش	Tamo, Jubani and Gjokutaj, [۲۷] UNESCO [۴۰] McCauley, [۴۰]	[۸۰] Najjuma, [۷۹] Levin & Nolan [۸۲] Bar-Tal & Rosen, [۸۱] Kaster [۸۳] Salomon & Nevo [۱] Fathi Vajargah & Eslami [۴۳] Najjuma, [۴۲] Levin & Nolan [۴۴] Kaster	اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی
محیط	Glickman, Gordon and [۲۸] UNESCO [۴۶] Bar-Tal, [۴] Mishra, [۴۵] Ross-Gordon	Waldorf, [۴۷] Waldorf, [۴۳] Najjuma [۴۸]	اعضای هیئت‌علمی گروه حقوق و علوم اجتماعی

بحث

تروریسم، روابط جهانی و جز اینها را برگزینند و برای افزایش آگاهی جهانی دانشجویان درباره آنها به بحث و گفتگو بپردازند [۲۸].

یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر که ارائه دهنده عناصر لازم برای تدوین برنامه درسی صلح در آموزش عالی هستند، نشان می‌دهد که صلح دارای مفهومی بسیار وسیع و متنوع و تدوین آن نیازمند توجه به عناصر و مؤلفه‌های بسیاری می‌باشد. از دیدگاه متخصصین حقوق و علوم اجتماعی، برای تدوین برنامه درسی صلح باید به مفاهیم، منطق، اهداف، روش آموزش و محیط آموزش توجه کرد. مفاهیم و کلیات شامل مفهوم و ماهیت صلح و امنیت، مفاهیم تعامل، تساهل، دوستی و مهرورزی، مفاهیم تعارض و خشونت، مفاهیم جنگ، جهاد و جهاد فرهنگی، مفهوم صلح و امثال اینها می‌باشند. در فلسفه صلح

صلح مفهومی است که دربرگیرنده معانی مختلفی است و بالطبع راه‌های رسیدن به آنهم بسیار متنوع و در مواردی پیچیده است. صلح مفهومی فراتر از احساس آرامش یا فقدان خشونت و یا حتی رفع برخی نیازهای اساسی دارد و می‌توان آن را وجود عدالت، عشق، برابری و یگانگی در تمام وجوه زندگی معنا کرد. بودیا نبود این مؤلفه‌ها و ویژگی‌ها، در ارتباطات فردی، در جوامع بشری و در قوانین حکومتی و نیز در بسیاری جاهای دیگر دیده می‌شود. بنابراین لازم است که صلح نه به عنوان یک مفهوم وسیع، بلکه به عنوان یک واقعیت ملموس آموخته شود و برای آموزش و ترویج آن از همه منابع و امکانات استفاده شود. مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها می‌توانند مسائلی مانند تنوع فرهنگ‌های انسانی، جمعیت، تخریب اکوسیستم و آلودگی، نژادپرستی، جنگ و

نگرش‌ها و تغییر ارزش‌های مورد نیاز برای تغییر رفتار گردد و از آنجایی که دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نهادهایی اجتماعی هستند که موجب افزایش مشارکت و تحرک اجتماعی می‌شوند، می‌توان انتظار داشت که در صورت اجرای برنامه‌های آموزش صلح، دانشجویان بتوانند ضمن کسب نگرش‌های مثبت، رفتارهای مسالمت آمیز و صلح جویانه‌ای را در جامعه بروز دهند.

نتیجه‌گیری

آموزش صلح عبارت است از تلاش برای ایجاد جامعه‌ای برابر که در آن به شأن و کرامت انسانی توجه شود و به آن احترام بگذارند، همکاری و مشارکت ترویج شود و افراد نیازهای فیزیکی، اجتماعی و روان‌شناختی خود را به‌صورت مسالمت‌آمیزی دنبال نمایند. این موضوع همان چیزی است که انتظار می‌رود در صورت اجرای برنامه‌های درسی آموزش صلح، کتاب‌های درسی در ترویج آن بکوشند. آموزش صلح می‌تواند به دانشجویان کمک کند تا دانش و مهارت‌های لازم را برای یک زندگی صلح‌آمیز و عاری از خشونت بیاموزند و این دانش و مهارت‌ها در خانواده، تعاملات اجتماعی و در سطوح ملی و بین‌المللی به‌کارگیرند. البته در این میان آنچه باید بیشتر بدان توجه شود، مفاهیم، منطقی، اهداف، روش‌ها و محیط آموزش صلح و در کنار آن توانمند کردن دانشجویان و رفتار صلح‌آمیز آنان براساس باورها و ارزش‌هایشان است تا بتوانند نقشی در تغییر مثبت جامعه بر عهده بگیرند.

تقدیر و تشکر

از تمامی استادان بزرگوار دانشگاه‌های شهید بهشتی، شیراز، اصفهان و کرمان که ما را در این پژوهش یاری کردند، سپاسگزاریم.

تأییدیه اخلاقی

برای رعایت اصول اخلاقی به استادان اطلاع داده شد که از مطالب پرسشنامه‌ها بدون ذکر نام آنان در پژوهش استفاده خواهد شد.

تعارض منافع

نتایج پژوهش پیش رو با منافع هیچ ارگان و سازمانی در تعارض نیست.

منابع مالی

تمام هزینه‌های این پژوهش را نویسندگان آن تأمین کرده‌اند.

موضوعاتی مانند جامعه‌شناسی جنگ و صلح، حقوق جنگ، روانشناسی صلح، و صلح و سیاست مورد توجه قرار گرفته است. در منطق آموزش صلح به حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات اجتماعی، کمک به شکل‌گیری گفتمان صلح، تعمیق آموزه‌های قرآنی و همزیستی مسالمت‌آمیز اشاره شده و در قلمرو اهداف برنامه‌درسی آموزش صلح به تحقق جامعه‌ای اخلاقی و اسلامی براساس دوستی و مدارا بین همه افراد انسانی، برقراری عدالت و توجه به کرامت انسانی و توسعه پایدار، درک حقایق، اصول و مفاهیم خشونت و آگاهی درباره ریشه‌های صلح پرداخته شده است.

متخصصین حقوق و علوم اجتماعی در سازمان‌دهی موضوعی برنامه‌درسی به سازمان‌دهی میان‌رشته‌ای و تلفیقی و در روش‌های آموزشی به ایده‌پردازی، حل مسئله، مطالعات موردی، مناظره و مذاکره، روش کارگاهی، پرسش و پاسخ، بیان خلاق، نمایش و ایفای نقش، فیلم و روش‌های تلفیقی معتقد بوده‌اند.

موانع اجرای برنامه درسی از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در سطح کلان شامل موانع ساختاری و نهادی از جمله ناآشنایی برنامه‌ریزان با موضوع صلح، اختصاص ندادن بودجه و تشکیلات منسجم برای پیشبرد ایده‌صلح؛ موانع سیاسی مثل موضع‌گیری احتمالی گروه‌های مختلف سیاسی در مقابل سرفصل‌ها و مواد آموزشی، موانع اجتماعی مانند توجه به بُعد ادبیات سخت‌افزاری و نظامی به دلیل شرایط فعلی کشور، منطقه و جهان؛ موانع فرهنگی و تبلیغ فرهنگ مقاومت و جهاد به دلیل شرایط کنونی، و در سطح خرد شامل فقدان احساس ضرورت و مهارت‌های تخصصی اعضای هیئت‌علمی در تدوین برنامه درسی، احتمال استقبال پایین دانشجویان به سبب اختیاری بودن درس، وجود موانع اداری و سازمانی در گنجانیدن درس در برنامه‌های درسی دانشجویان، کمبود استادان متخصص برای ارائه درس در سطح عمومی برای کلیه دانشجویان دوره‌های کارشناسی در دانشگاه‌ها و تمایل نداشتن احتمالی استادان در ورود به طرح برخی از مباحث چالش‌آور است.

یافته‌های این پژوهش چارچوب ارزشمندی را برای تدوین برنامه درسی آموزش صلح در آموزش عالی تصویر می‌نمایند. آموزش صلح می‌تواند موجب ارتقای دانش و مهارت‌ها، بهبود

1. Fathi Vajargah S, Eslami M. Investigating the Attention to Peace Education in elementary curriculum from the point of view of education specialists, curriculum experts and elementary school teachers in Tehran. Educational innovations; 2008. 7 (25):76-49.

2. Lin J. Love and Wisdom in Education: Transforming Education for Peace. Peace Academic Research Library. Harvard Education Review; 2007:362-373
3. Frasatkah M. Role of University in Civic Education, Higher Education Letter. 2005 (17).
4. Mishra L. Implementing Peace Education in Secondary Schools of Odisha: Perception of Stake Holders. Sakarya University Journal of Education 2015:47-54.
5. UNESCO. World directory of peace research and training institutions. World social science information directories. Paris; 2000
6. Libby T. Reflections on a Journey-Peace Education in Schools. A Journey peace education in schools. 2003;11(2):21-22
7. Fountain S. Peace Education in UNICEF: Working Paper New York: UNICEF;1999
8. Diaz-Soto L. How can we teach peace when we are so outraged? A call for critical peace education. Taboo: The Journal of Culture and Education. 2005; 9(2):91- 96.
9. Reardon BA. Peace education: a review and projection. In B. Moon, S. Brown, & M. Ben-Peretz (Eds.), Routledge international companion to education. New York: Routledge; 2000:397-425
10. Johnson DW & Johnson RT. Essential components of peace education. Theory into Practice. 2005;44(4):280-292.
11. Staub E. From healing past wounds to the development of inclusive caring: Contents and processes of peace education. In G. Salomon & B. Nevo (Eds.). Peace education: The concept, principles, and practices around the world. 2002:73-86
12. Ghaderi M, Mohsenpour B, Naghibzadeh MA, Attaran M. Explaining a Peace-Based Curriculum in Kant's Philosophy. Quarterly Curriculum Studies. 2008;2(8): 47-81.
13. Document of the Perspective of the Islamic Republic of Iran in horizon 1404. Government Information Base;2003.
14. High Council for Education. National Curriculum of the Islamic Republic of Iran. Approved for sessions 872-857. Dates: 28/02/2012 to 18/09/2012.
15. Lauritzen. S M. Building peace through education in a post-conflict environment: A case study exploring perceptions of best practices International. Journal of Educational Development 2016;51:77-83.
16. Bush K, Saltarelli D. The Two Faces of Education in Ethnic Conflict: Towards a Peace Building Approach to Education. UNICEF Innocenti Centre, Florence, Italy. 2000
17. Lokanath M. Educating for Peace. Cambridge Scholars Publishing. 12 Back Chapman Street, Newcastle upon Tyne, NE6 2XX, UK. 2013
18. Demir S. An Overview of Peace Education in Turkey: Definitions, Difficulties, and Suggestions: A Qualitative Analysis. Educational Sciences: Theory & Practice. 2011;11(4):1739 -1745
19. Uko ES, Igbineweka PO, Odigwe FN. Promoting Peace Education for Behavioral Changes in Public Secondary Schools in Calabar Municipality Council Area, Cross River State, Nigeria. Journal of Education and Practice 2015;6(23):144 – 149
20. Sağkala AS, Türnüklü A, Totan T. Empathy for Interpersonal Peace: Effects of Peace Education on Empathy Skills. Educational Sciences: Theory & Practice. 2012;12(2):1454-1460
21. Arslan Y, Günçavd G, Polat S. The impact of peace education programme at university on university students' intercultural sensitivity. Procedia-Social and Behavioral Sciences. 2015;174:2301-2307
22. High Council for Education. Objectives of guidance and highschool courses. 2000, Approval No: 647
23. Fallah Nodehi M. Study of the Components of UNESCO Peace Education in Documents of the Islamic Republic of Iran (2004-2005). The Twenty Years Perspective Document of the Islamic Republic of Iran, General Objectives of Iran Education, Secondary Education Objectives. Daneshvar Raftar. Shahed University. 2009;16(36).
24. Abedini Beltork M, MirshahJafari E. Study and analysis of the components of peace education in elementary textbooks. Journal of Educational Sciences. Shahid Chamran University of Ahvaz 2013;6(20):170-152.
25. Hajizadeh H, Karami M. An analysis of the curriculum planned and implemented by the guidance course based on the components of UNESCO's Peace Education. Research in curriculum planning; 2015,11(2):92-109. [Persian]
26. Abedi Jafari H, Taslimi M, Faghihi A, SheikhZadeh M. Thematic analysis and network of themes. A simple and efficient way to explain patterns in qualitative data. Strategic Management Thought; 2014.5(2).
27. UNESCO. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, New Delhi; 2001
28. UNESCO. Peace Education, Framework for Teacher Education. B-5/29, Safdarjung Enclave, New Delhi, INDIA. 2005

29. Harris I. Peace Education Theory. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. (83rd, New Orleans, LA, April 1-5). 2002
30. Galtung J. Cultural Violence. *Journal of Peace Research* 1990;27(3).
31. Jackman, MR. License to Kill: Violence and Legitimacy in Expropriative Social Relations, in John T. Jost and Brenda Major (eds.), *The Psychology of Legitimacy: Emerging Perspectives on Ideology, Justice and Intergroup Relations*, New York, Cambridge University Press;2001
32. . Husin A. UNICEF. Nonviolence International. AusAID. Banda Aceh,2001:1
33. Majlesi MB. Bohar-al-Anvar. Al-Wafa Institute, Beirut. 1983. [Arabic]
34. Javadi Amoli A. *Human Expectation of Religion*, Qom: Asra.2004.
35. Barzenoni MA. Islam, originality of war or peace? *Legal Magazine, International Center for Legal Affairs, Legal Assistant and Presidential Affairs*. 2005;(33): 157-73.
36. UNESCO. APEID IN ACTION. Educational Innovation for Development Through Networks and Partnerships. Report to the First Meeting of the Intergovernmental Regional Committee on Education in Asia and the Pacific (EDCOM). UNESCO, Bangkok. 1996
37. Page J. Philosophy of Peace Education. *Encyclopedia of Peace Education*, Teachers College, Columbia University. 2008
38. Harris I. Peace Education: A Modern Educational Reform; Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. Atlanta,GA, April 12-16, 1993
39. Sommers M. Peace education and refugee youth. In J. Crisp, C. Talbot & D. Cipollone (Eds.). *Learning for a future: refugee education in developing countries*. Geneva: UNHCR. 2002;163-216
40. Tamo D, Jubani A, Gjokutaj M. New dimensions of teaching and learning “by doing” in the global context of education. *Problems of Education in the 21st Century*, 2012; (44):81-91.
41. McCauley C. Head first versus feet first in peace education. In: SALOMON, G. & NEVO, B. (eds.) *Peace Education: The Concept, Principles, and Practices around the World*. London: Lawrence Erlbaum Associates.2002
42. Levin J, Nolan J. *Principles of classroom management: A professional decision-making model*. Boston: Allyn and Bacon.2000
43. Najjuma R. Peace Education in the Context of Post-Conflict Formal Schooling: The Effectiveness of the Revitalizing Education Participation and Learning in Conflict Affected Areas-Peace Education Programme in Northern Uganda. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement for the Degree of Doctor of Philosophy in Education. School of Education. The University of Birmingham. 2011
44. Kaster K. Education for Peace: Content, Form and Structure-Mobilizing Youth for Civic Engagement. *Peace and Conflict Review*. 2010;4(2):pp:58-67
45. Glickman CD, Gordon SP, Ross-Gordon JM. *Supervision and Instructional Leadership: A Developmental Approach (Allyn & Bacon Educational Leadership)*. Pearson Pub, seventh edition. 2007
46. Bar-Tal D. The elusive nature of peace education. *Peace education: The concept, principles, and practices around the world*, G. Salomon and B. Nevo (Eds). London, Lawrence Erlbaum,2002:27-36.
47. Waldorf S. A Case Study of Peace Education in Iowa High Schools and Proposal for a New Curriculum. a Thesis. European University Center for Peace Studies. Stadtschlaing/Burg, Austria. 2007
48. Waldorf S. Blinded by Pride. Term paper submitted to Andria Wisler at the European University Center for Peace Studies, Stadtschlaing, Austria.2005

